

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.

Ефективна економіка. 2023. № 10.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.10.32>

УДК [338.439.4:330.341.1](477)

А. М. Гришук,

к. е. н, доцент, доцент кафедри менеджменту,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9997-9620>

РОЛЬ ПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ У ЯКІСНИХ ЗМІНАХ ГАЛУЗЕВОЇ І ТЕХНОЛОГІЧНОЇ СТРУКТУРИ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

A. Hryshchuk,

*PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of
Management, Ivan Franko National University of Lviv*

THE ROLE OF THE PROCESSING INDUSTRY IN QUALITATIVE CHANGES IN THE SECTORAL AND TECHNOLOGICAL STRUCTURE OF THE NATIONAL ECONOMY

У статті досліджено сутність понять і стан галузевої і технологічної структури національного господарства з огляду на необхідність визначення основних каталізаторів їх якісної перебудови, тобто тих галузей господарювання та пропорцій між ними, які б забезпечили перехід економіки України від низькотехнологічних до більш високотехнологічних виробництв.

Визначено, що протягом 2010-2021 рр. в економіці України в структурі валової доданої вартості до основних лідерів відносилися ті видів економічної діяльності, які забезпечували виробництво проміжного продукту. Проведений аналіз рейтингів України за чотирма найвідомішими індексами щодо оцінки інноваційної спроможності та конкурентоздатності (The Global Innovation Index, The Global Sustainable Competitiveness Index, The Global Talent Competitiveness Index, Summary Innovation Index) за 2018-2022 рр. показав, що наша держава займає невисокі позиції. Для виправлення ситуації необхідно сприяти розвитку видів економічної діяльності вищих технологічних укладів, перейти від ресурсної до інноваційної моделі економіки.

Доведено, що переробна промисловість відіграє важливу роль у цьому процесі. По-перше, трансформація цієї галузі забезпечить реалізацію ключових інтересів України у сфері зайнятості, економічної безпеки, збільшення доходів бюджету, посилення обороноздатності та прискорення економічної євроінтеграції. По друге, її пріоритетний розвиток відповідає стратегічним інтересам наших союзників - США і ЄС. По третє, Україна вже має власний досвід успішних трансформацій у цій галузі, зокрема: 1) з експортера насіння соняшника країна перетворилася на найбільшого у світі експортера олії; 2) мораторій на експорт лісу кругляку призвів до зростання деревообробної промисловості; 3) відродилася галузь аграрного машинобудування через запровадження програми компенсації вітчизняним аграріям 25% вартості української с\г техніки.

Рекомендовано низку заходів щодо нарощування та використання потенціалу переробної промисловості: створення сучасної інфраструктури переробної промисловості; розміщення держзамовлень серед підприємств цієї галузі; розробка та реалізації заходів з обмеження експорту сировини та стимулювання експорту готової продукції, у т.ч. з метою заміщення імпорту російської та білоруської продукції українською готовою продукцією переробної промисловості.

The article studies the essence of concepts and the state of sectoral and technological structure of the national economy taking into account the need to identify the main catalysts for their qualitative restructuring, that is, those industries and proportions between them that would ensure the transition of the Ukrainian economy from low-tech to more high-tech industries.

It is determined that during 2010-2021 in the economy of Ukraine in the structure of gross value added, the main leaders included those types of economic activity that ensured the production of an intermediate product. The analysis of Ukraine's ratings on the four most famous indices for assessing innovation capacity and competitiveness (The Global Innovation Index, The Global Sustainable Competitiveness Index, The Global Talent Competitiveness Index, Summary Innovation Index) for 2018-2022 was carried out. showed that our state occupies low positions. To correct the situation, it is necessary to promote the development of types of economic activity of higher technological structures, to switch from a resource to an innovative model of the economy.

It is proved that the processing industry plays an important role in this process. Firstly, the transformation of this industry will ensure the implementation of Ukraine's key interests in the field of employment, economic security, increasing budget revenues, strengthening defense capabilities and accelerating economic European integration. Secondly, its priority development meets the strategic interests of our allies - the USA and the EU.

Thirdly, Ukraine already has its own experience of successful transformations in this area, in particular: 1) from an exporter of sunflower seeds, the country has become the world's largest exporter of oil; 2) the moratorium on the export of round timber has led to the growth of the woodworking industry; 3) the agricultural engineering industry was revived due to the introduction of a program of compensation to domestic farmers of 25% of the cost of Ukrainian agricultural equipment.

A number of measures to increase and use the potential of the processing industry are recommended: the creation of modern infrastructure of the processing

industry; placement of government orders among enterprises in this industry; development and implementation of measures to limit the export of raw materials and stimulate the export of finished products, including in order to replace imports of Russian and Belarusian products with Ukrainian finished products of the processing industry.

Ключові слова: *переробна промисловість, національне господарство, галузева структура, технологічна структура, інноваційна модель, зміни, трансформації.*

Keywords: *processing industry, national economy, industry structure, technological structure, innovation model, changes, transformations.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідження галузевої і технологічної структур національної економіки є важливим з огляду необхідності здійснення якісних змін у їх складових, бо це не лише вимога сьогодення, а й засаднича основа для майбутнього економічного відродження і зростання України у повоєнний період.

Галузева структура національного господарства є важливою, оскільки відображає якісний рівень розвитку країни загалом, а також склад і пропорції між сферами, галузями господарювання, видами економічної діяльності та окремими виробництвами зокрема. Тобто, галузева структура відображає процес суспільного поділу праці, вказує на функціональні відмінності та взаємозв'язки між окремими галузями.

Та в сучасних умовах господарювання не менш важливу роль відіграє технологічна структура, яка показує рівень використання досягнень НТП в національній економіці, визначає співвідношення в обсягах продукції, виробленої за допомогою традиційних способів виробництва та нової техніки і технологій. Також вона конкретизує показники, які визначені галузевою структурою як пріоритетні, зокрема, співвідношення між традиційними та

новітніми технологіями, обсяги впровадження високих, наукомістких технологій тощо.

В українській економіці домінували та домінують низькотехнологічні галузі виробництва, які природно не відносяться до наукомістких. Протягом 2019-2021 рр. у нас в структурі валової доданої вартості в розрізі видів економічної діяльності до основних лідерів входили оптова та роздрібна торгівля, сільське господарство, транспорт, операції з нерухомістю та видобувна і переробна промисловість (табл. 1). З них лише останню можна асоціювати з середньо- та високотехнологічними галузями виробництва.

Таблиця 1. Структура валової доданої вартості в розрізі окремих видів економічної діяльності в Україні у 2019-2021 рр.

Види економічної діяльності	Код КВЕД	Рік	Уся економіка, млн. грн.	Частка у загальному обсязі, %
Сільське, лісове та рибне господарство	А	2019	356563	10,4
		2020	393077	10,8
		2021	593367	12,7
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	В	2019	222210	6,5
		2020	193120	5,3
		2021	351148	7,5
Переробна промисловість	С	2019	429084	12,5
		2020	426483	11,8
		2021	560527	12
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	Г	2019	525974	15,4
		2020	588365	16,2
		2021	742123	15,8
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	Н	2019	264689	7,7
		2020	262453	7,2
		2021	295300	6,3
Операції з нерухомим майном	Л	2019	241493	7,1
		2020	268980	7,4
		2021	314763	6,7
Державне управління; обов'язкове соціальне страхування	О	2019	266656	7,8
		2020	306533	8,4
		2021	336451	7,2
Всього:		2019	3421628	100
		2020	3626725	100
		2021	4684726	100

Джерело: сформовано на основі [1, с. 108-109]

Як можна зауважити з даних табл. 1, де ми проаналізували сім видів економічної діяльності, які мають найбільші частки в загальному обсязі структури доданої вартості усієї економіки, то протягом довоєнного періоду (2019-2021 рр.) не відбулося суттєвих змін у трійці лідерів, це сектори А, С і G. Отже, у галузевій і технологічній структурах національного господарства домінують види економічної діяльності, що відповідають за виробництво проміжного продукту. А це не може забезпечити довгостроковий економічний розвиток державі, особливо, коли йдеться про економічну відбудову країни після завершення війни росії проти України. Тому дослідження основних каталізаторів удосконалення галузевої і технологічної структури, з яких переробна промисловість займає чільне місце, є актуальним та важливим сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню галузевої і технологічної структур в системі національного господарства присвячено вже немало праць та публікацій. Проблеми якісних перетворень у цих структурах та їх вплив на економічне зростання в країні загалом розглядалися у працях таких вітчизняних дослідників, як Я. Базиліук, І. Бережна, В. Геєць, Б. Данилишин, О. Другопольська, Я. Жаліло, Д. Крилов, О. Соколова, Л. Федулова, Л. Шинкарук, А. Чухно та ін.

Проте, незважаючи на значну кількість публікацій, зазначимо, що у вітчизняній теорії та практиці дослідження цих структур національного господарства мало уваги приділено окремим детермінантам, які можуть мати визначальний вплив на їх оптимальні параметри та пропорції з урахуванням існуючих складних економічних реалій та визначених стратегічних орієнтирів розвитку держави, особливо у повоєнний період.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в аналізуванні стану та необхідності трансформації галузевої і технологічної структур національного господарства України через призму пріоритетності розвитку переробної промисловості, що дозволить нашій державі у коротші терміни відбудувати економіку та наростити міцний

економічний потенціал для захисту своїх економічних та й політичних інтересів на світовій арені.

Виклад основного матеріалу дослідження. За визначенням Н. Скірки галузева структура національного господарства визначається як структура, «...яка є відображенням досягнутого рівня розвитку продуктивних сил і суспільного поділу праці (в єдності технологічного способу виробництва)» [2].

У галузевій структурі важливими є додержання оптимальних пропорцій між основними секторами економіки, групами галузей, окремими галузями, підгалузями тощо. Якісні зміни цих пропорцій можуть призвести до переходу галузевої структури на вищий рівень розвитку. Для забезпечення такого переходу важливим є формування оптимальної галузевої структури національного господарства.

За визначенням Організації економічного співробітництва та розвитку структурно стійкою є така національна економіка, у якій галузева структура відповідає технологічній структурі. Сучасна «типова» стійка технологічна структура національної економіки оцінюється, відповідно до прийнятої ЄС у 2007 р. класифікації виробничих структур, за технологічною структурою переробної промисловості. Її вигляд такий: близько 50 % – сумарна частка високотехнологічних (20 %) та середньотехнологічних (30 %) виробництв; приблизно 50 % – сумарна частка низькотехнологічних (30 %) та середньонизькотехнологічних (20 %) виробництв. Співвідношення цих показників з показниками ядра галузевої структури – це емпіричне правило сталого розвитку економіки: питома вага галузей переробної промисловості повинна становити 1/5 від національної економіки, тоді як в цих галузях 1/5 – частка високотехнологічних виробництв та половина – високотехнологічних та середньотехнологічних виробництв [2].

В Україні вже давно на державному рівні задекларовано курс на інноваційну модель економічного розвитку. Тому виправданою є головна ціль перебудови господарської системи України в площині інноваційного вектору розвитку, який сприяє забезпеченню високого рівня її

конкурентоспроможності, придбанню переваг у глобальній конкуренції за ресурси, особливо, інтелектуальні та інформаційні, ефективній капіталізації прибутку господарюючих суб'єктів, довгостроковому стійкому економічному зростанню національного господарства загалом [3, с. 42].

Та, попри ухвалення великої кількості концепцій, державних цільових програм, обговорення проблем інноваційної та науково-технічної діяльності на найвищому законодавчому і виконавчому рівнях, технологічна та інноваційна конкурентоспроможність України є нестійкою, і це демонструє місце України щодо індикаторів науково-інноваційного розвитку у міжнародних рейтингах (табл. 2).

Таблиця 2. Позиції України у міжнародних рейтингах щодо індикаторів науково-інноваційного розвитку

Міжнародні індекси	Роки				
	2018	2019	2020	2021	2022
Глобальний індекс інновацій (The Global Innovation Index)	43	47	45	49	57
Глобальний індекс стійкої конкурентоспроможності (The Global Sustainable Competitiveness Index)	91	74	76	66	49
Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів (The Global Talent Competitiveness Index)	61	63	66	61	66
Зведений Інноваційний Індекс (Summary Innovation Index)	33	36	36	34	34

Джерело: складено на основі [4, с. 7]

Динаміка рейтингів України за чотирма найвідомішими індексами щодо оцінки інноваційної спроможності та конкурентоспроможності за 2018-2022 рр. показує, що наша держава займає скромні позиції. Лише за Глобальним індексом стійкої конкурентоспроможності у 2022 р. Україна увійшла у топ-50 зі 180 країн світу (49 місце).

Якщо узагальнити дані рейтингів, то, з одного боку, можна говорити про наявність високого рівня науково-освітнього потенціалу, який є основою конкурентоспроможності національної науково-інноваційної сфери, підґрунтям для наукових розробок та інновацій, виробництва нової техніки та технологій, а з другого боку, результати оцінювання інноваційної спроможності та

конкурентоздатності України демонструють цілий спектр проблем, що потребують нагального вирішення [5]:

- наявність неефективного та слабкого механізму впровадження інновацій у сферу економічної діяльності з метою подальшої комерціалізації;
- недостатній рівень державної підтримки інноваційних проєктів та їх фінансування як з бюджетів усіх рівнів, так і за рахунок приватних інвесторів;
- невикористання усіх можливостей, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, особливо щодо науково-технологічного співробітництва, розвитку підприємництва та промислової політики;
- низький рівень кооперації між інноваційними підприємствами та науково-дослідними й освітніми установами.

Результати оцінювання науково-інноваційної спроможності України свідчать про необхідність розроблення і втілення єдиної комплексної науково-технічної та інноваційної політики. Також важливим є необхідність здійснення реальних кроків вже зараз у напрямку реалізації структурних змін в економіці, пов'язаних з технологічною модернізацією виробництва, стимулюванням розвитку інноваційного підприємництва.

Для виправлення ситуації необхідно сприяти розвитку видів економічної діяльності вищих технологічних укладів, перейти від ресурсної до інноваційної моделі економіки [6]. У Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 р. зазначається, що «промисловість зможе бути рушієм прискорення економічного розвитку та якісних змін у структурі економіки лише після суттєвої модернізації, виправлення ситуації зі зношеністю основних засобів та впровадження новачій і переходу до виробництва конкурентоспроможних продуктів із високою часткою доданої вартості» [7].

Власне переробна промисловість відіграє важливу роль у забезпеченні інноваційної моделі національної економіки. Проаналізуємо стан розвитку переробної промисловості в Україні.

Україна має критично малу частку переробної промисловості у ВВП у порівнянні з сусідніми країнами (рис. 1). Зокрема, її частка у порівнянні з

часткою у ВВП Туреччини менша у більш ніж 2 рази.

Пріоритетний розвиток переробної промисловості в Україні є надзвичайно важливим з огляду на сучасні як внутрішньоекономічні, так і зовнішньополітичні виклики.

По-перше, цей розвиток забезпечить реалізацію ключових інтересів України у сфері зайнятості, економічної безпеки, збільшення доходів бюджету, посилення обороноздатності та прискорення економічної євроінтеграції.

По друге, її пріоритетний розвиток відповідає стратегічним інтересам наших союзників - США і ЄС, та спирається на досвід післявоєнного відновлення у Японії та Німеччині.

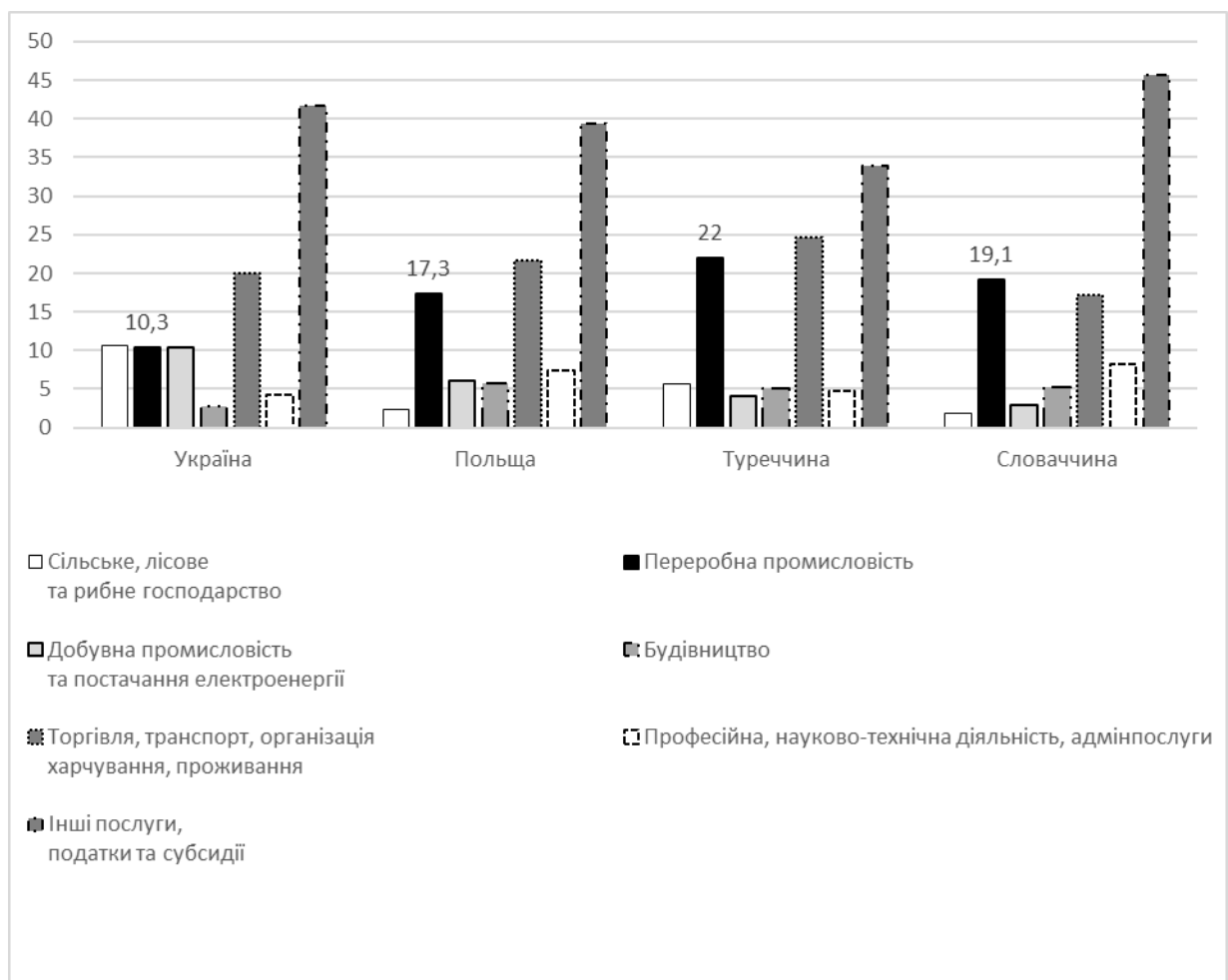

Рис. 1. Частка переробної промисловості у ВВП в Україні та сусідніх країнах у 2021 р., % [8]

По третє, Україна вже має власний досвід успішних трансформацій у цій

галузі: 1) з експортера насіння соняшника ми стали найбільшим у світі експортером олії, і тепер частка України у світовому експорті соняшникової олії складає 55%; 2) мораторій на експорт лісу кругляку з 2017 р. призвів до буму в деревообробній промисловості і, як результат, на 52% зросла деревообробна галузь від 2016 р.; 3) Україна відродила галузь аграрного машинобудування через запровадження з 2017 р. програми компенсації вітчизняним аграріям 25% вартості української с\г техніки і частка вітчизняної с/г техніки на внутрішньому ринку України збільшилась у двічі порівняно з 2016 р. – з 16,8 до 33,0% [8].

В Україні на сьогодні найбільший потенціал для нарощування переробної промисловості лежить у таких площинах:

- необхідність та економічна обґрунтованість переробки вітчизняної сировини в країні. 52% виробленої сировини Україна експортує в необробленому вигляді (табл. 3), а з неї можна виробляти широкий спектр промислових товарів, та й переробка сировини в 10 і більше разів збільшує додану вартість готової продукції (рис. 2);

Таблиця 3. Частка експорту сировини у її виробництві

Тип сировини	Виробництво сировини, млн. т.	Експорт сировини, млн. т.	Частка експорту сировини у її виробництві, %
Зернові культури	85,1	50,8	60
Олійні культури	22,9	3,9	17
Залізна руда	78,3	44,4	57
Титанова руда	0,8	0,55	69
Деревина (млн. м3)	16,7	3,9	29

Джерело: [8]

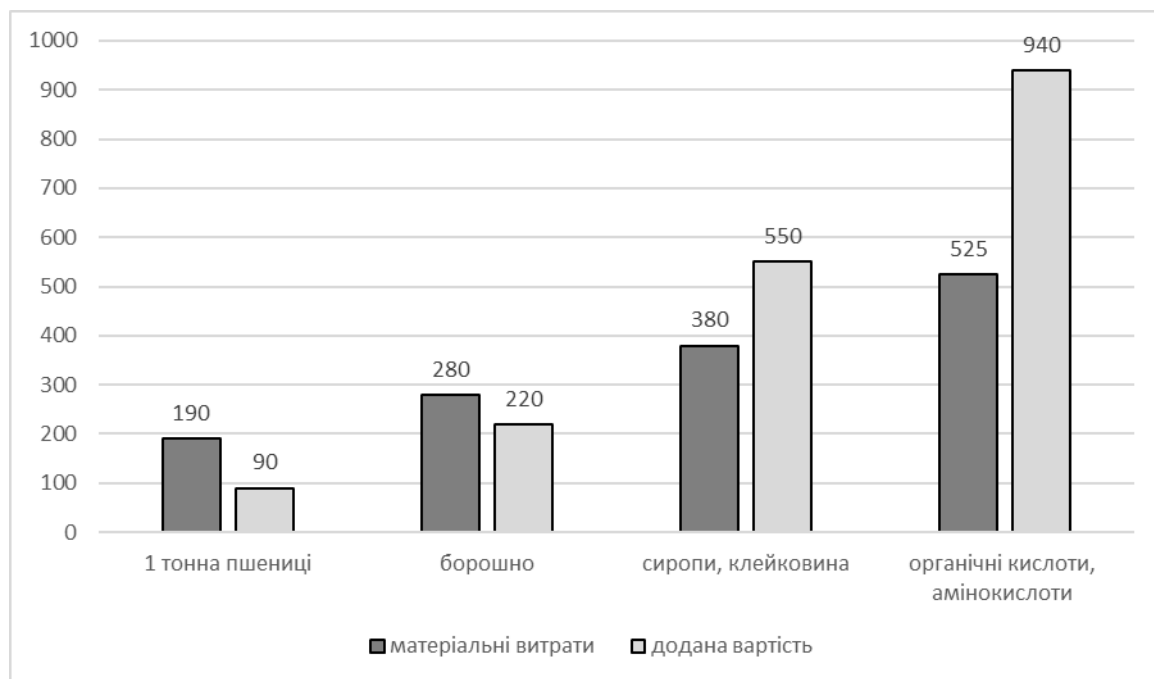

Рис. 2. Формування доданої вартості в процесі переробки 1 тони зерна пшениці, дол. США

Джерело: побудовано на основі [8]

- розвиток переробної промисловості дасть стимул до зростання таких суміжних сфер господарювання, видів економічної діяльності як сільське господарство, сільськогосподарське та промислове машинобудування, виробництво деревини, паперу, поліграфічна діяльність, постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, будівництво та ін. На сьогодні попит на кінцеву продукцію у цих сферах покривається у значній мірі за рахунок імпорту. За даними Держстату України у 2021 р. річні обсяги українського імпорту деяких промислових товарів становили: готові нафтопродукти – 4714 млн. дол., пестициди – 1053 млн. дол., папір – 618 млн. дол., трактори – 550 млн. дол. [8];

- публічні закупівлі та державне споживання, яке може бути забезпечене українськими товарами, зокрема, готовою продукцією переробної промисловості. Адже Україна має один з найвищих показників проникнення імпорту в публічні закупівлі – 38%, у порівнянні з розвинутими та країнами, що розвиваються (напр., у країнах ЄС – 5,3%, у США – 4,8%, у Мексиці – 7,4%, в

середньому у світі – 6,7%) [8]. І тут власне військово-промисловий комплекс України повинен стати одним з важливих замовників та споживачів готової продукції підприємств вітчизняної переробної промисловості;

- заміщення імпорту російської та білоруської продукції українськими товарами. За даними Держстату цей потенціал заміщення складає 10,9 млрд. дол. у рік, зокрема по таких видах продукції переробної промисловості як нафтопродукти (бензин, дизпальне, мазут), хімічні добрива (з вмістом азоту, фосфору та калію), полімерні матеріали, пластмаси та ін.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. На основі проведеного дослідження ми визначили, що переробна промисловість має усі шанси стати тим драйвером, який зможе запустити та стимулювати проведення якісних змін у галузевій і технологічній структурі національного господарства України. Подальші дослідження цієї проблематики повинні розгортатися у площині обґрунтування необхідності створення сучасної інфраструктури переробної промисловості шляхом будівництва сучасних переробних заводів, залучення інвесторів, у тім числі зарубіжних, до реалізації проєктів у цій галузі, розробки та реалізації заходів з обмеження експорту сировини та стимулювання експорту готової продукції.

Література

1. Національні рахунки України у 2021 році: статистичний збірник. К.: Державна служба статистики України, 2023. 227 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/02/NR_2021.pdf (дата звернення: 15.09.2023).

2. Скірка Н.Я. Галузева структура національної економіки і напрями її оптимізації. *Ефективна економіка*. № 9. 2013. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2311> (дата звернення: 15.09.2023).

3. Гнилянська Л. та ін. Інноваційний поступ економіки України: проблеми, тенденції, потенціал зростання: монографія / за ред. З. Юринець, Л. Гнилянська. Львів: Ліга-Прес, 2013. 296 с.

4. Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2022 році: науково-аналітична доповідь / Т.В. Писаренко та ін. К.: УкрІНТЕІ, 2023. 94 с.

5. Крилов Д.В. Аналіз рейтингового оцінювання розвитку інноваційної діяльності в Україні. *Ефективна економіка*. № 5. 2022. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2022/10.pdf (дата звернення: 20.09.2023).

6. Соколова О.М. Роль технологічної структури переробної промисловості у забезпеченні інноваційної моделі розвитку економіки України. *Підприємництво та інновації*. Вип. 16. 2021. URL: <http://ei-journal.in.ua/index.php/journal/article/view/400/388> (дата звернення: 02.10.2021).

7. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 р.: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#n12> (дата звернення: 05.10.2023).

8. Переробна промисловість: зайнятість, економічне зростання, спроможна держава: документ Комітету Верховної Ради України з питань економічного розвитку. 2022. URL: <https://komprompol.rada.gov.ua/uploads/documents/31367.pdf> (дата звернення: 02.10.2023).

References

1. Official website of the State Statistics Service of Ukraine (2023), “National accounts of Ukraine in 2021”, available at: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/02/NR_2021.pdf (Accessed 15 September 2023).

2. Skirka, N.Ya. (2013), “Branch structure of the national economy and directions of its optimization”, *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 9, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2311> (Accessed 15 September 2023).

3. Hnylyanska, L. and others (2013). Innovatsijnyj postup ekonomiky Ukrainy: problemy, tendentsii, potentsial zrostannia [Innovative progress of the economy of Ukraine: problems, trends, growth potential], Liha-Pres, Lviv, Ukraine.

4. Pysarenko, T.V. and others (2023), Naukova ta naukovo-tekhnichna diial'nist' v Ukraini u 2022 rotsi [Scientific and scientific and technical activity in Ukraine in 2022], UkrINTEI, Kyiv, Ukraine.

5. Krylov, D.V.(2022), “Analysis of the rating assessment of the development of innovative activity in Ukraine”, *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 16, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2022/10.pdf (Accessed 20 September 2023).

6. Sokolova, O.M. (2021), “The role of the technological structure of the processing industry in ensuring an innovative model of the development of the economy of Ukraine”, *Pidpryemnytstvo ta innovatsii*, [Online], vol. 8, available at: <http://ei-journal.in.ua/index.php/journal/article/view/400/388> (Accessed 2 October 2023).

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), Resolution “n the approval of the Strategy for the development of the sphere of innovative activity for the period up to 2030”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#n12> (Accessed 5 October 2023).

8. Komitet Verkhovnoi Rady Ukrainy z pytan' ekonomichnoho rozvytku (2022), “Processing industry: employment, economic growth, a capable state”, available at: <https://komprompol.rada.gov.ua/uploads/documents/31367.pdf> (Accessed 2 October 2023).

Стаття надійшла до редакції 10.10.2023 р.